

3. GIZARMY

Ogólnie badacze są zgodni, że gizarma pojawiła się po raz pierwszy we Włoszech, na co wskazuje zarówno forma żeleźca, źródła pisane, jak też znaki kowalskie, występujące na najstarszych okazach (Seitz 1965, s. 232; Puricelli-Guerra 1979/80, s. 3; Müller, Kölling 1981, s. 44). Spory dotyczą głównie terminologii, przy czym brytyjscy i amerykańscy badacze uważają, że francuskie słowo *guisarme* dotyczy specyficznego topora (Waldman 2005, ryc. 137; 138), który różni się ich zdaniem zupełnie od broni o nazwie *bill*, dosł. dziób, tożsamej z orężem określanym po polsku jako gizarma (Blair 1962, s. 23-24; Oakeshott 2000, s. 53).

Zdaniem A. Puricelli-Guerra (1979/80, s. 8) gizarma powstała ze skrzyżowania haka do zbierania owoców lub obcinania gałęzi z kosą. M. Troso (1988, s. 137-138) przedstawił ewolucję gizarmy z narzędzia rolniczego w trzech etapach, od X do XVI w.

Broń, złożona z sierpowatego żeleźca osadzonego na drzewcu, nazwana *roncola*, przekształca się, zdaniem tego autora, w *roncę* zaopatrzoną w dodatkowy hak na grzbiecie (Troso 1988, s. 137). Ostatecznym etapem rozwoju było dodanie grotu, co doprowadziło do powstania w pełni wykształconego oręża nazywanego w polskiej literaturze *gisarmą*, a we włoskiej terminologii funkcjonującego jako *roncone* (Troso 1988, s. 137). Dokumenty włoskie z lat 1200-1400 stanowiące na ogół zakazy noszenia takiej broni na ulicy wydawane przez rady włoskich miast, nazywają ją *ronco* lub *roncone* (Puricelli-Guerra 1979/80, s. 8). W niemieckojęzycznej literaturze *gizarmę* określa się terminami *italienische Helmbarte* lub *Rofschinder* (Müller, Kölling 1981, s. 44), które powstały jednak dopiero w XIX w. (Troso 1988, s. 12). Według niektórych badaczy na sposób użycia *gizarmy* wskazuje jej nowożytna, niemiecka nazwa *Rofschinder*, a ewolucja tej broni w kierunku form XV-wiecznych o wzmocnionym, czworokątnym, grocie i długim sierpowatym haku podyktowana była rozwojem coraz doskonalszego ladrowania (Seitz 1965, s. 234, Pertl 1992, s. 365)¹¹⁶. Teoria taka wydaje się mało prawdopodobna z uwagi na zbyt wysokie ryzyko związane z atakowaniem konia, a nie jeźdźca, który na polu walki stanowił znacznie większe zagrożenie dla wojownika pieszego niż wierzchowiec.

M. Pertl (1992, s. 365) uważa, że omawiana broń mogła się pojawić w Czechach już ok. 1400 r.; upowszechniła się natomiast później, podczas wojen husyckich, kiedy przez armie biorące udział w konflikcie przewijali się żołnierze z całej chrześcijańskiej Euro-

py. Badacz ten analizuje jednak *gizarmy* pochodzące z kolekcji tworzonej w XIX w., częściowo z dawnych zbiorów arsenału saskiego w Morizburgu, przy czym jedna z nich nosi znak warsztatu mediolańskiego z XVI w. (Pertl 1992, s. 367, 368). Teza o używaniu *gizarm* na terenie Czech w średniowieczu, choć prawdopodobna, nie wydaje się zatem dostatecznie udowodniona na obecnym etapie badań.

Ogólną tendencją, zauważalną w rowoju *gizarmy* na przestrzeni wieków, jest wydłużanie się grotu od ok. 55 na początku XV w., aż do 85 cm w XVI w. (Pertl 1992, s. 365).

Po wykuciu żeleźca przez kowala broń trafiała do szlifiery, którzy w średniowiecznych źródłach czeskich, podobnie jak na Śląsku, występują w osobnym cechu – *puleři* (Pertl 1992, s. 366). Konstrukcję oraz rozwój *gizarm* na przestrzeni wieków wyczerpująco omówił M. Troso (1988, s. 270-82). Udowodnił, że omawiany oręż co najmniej od XIV w. używany był na okrętach, jako broń abordażowa (Troso 1988, s. 171, 224). Egzemplarze służące do cięcia lin i żagli wykonywano z materiału lepszej jakości, niż zwykłe, o czym świadczy ich wyższa o 25 % cena, odnotowana w zachowanych rachunkach średniowiecznych (Troso 1988, s. 227).

Gizarmy znane były przede wszystkim we Włoszech, lecz także używane powszechnie we Francji i Anglii. Na obszarze niemiecko-szwajcarskiej strefy wpływów wśród broni drzewcowej dominowały jednak przede wszystkim halabardy, a *gizarmy* nie zyskały popularności (Puricelli-Guerra 1979/80, s. 9).

Powyższe stwierdzenie może tłumaczyć również brak jakichkolwiek dowodów ikonograficznych, historycznych czy też archeologicznych używania *gizarm* na terenie Śląska. Egzemplarze z dawnego Museum für Kunstgewerbe und Alterthümer we Wrocławiu, jak okaz o nr inw. 545:27, przeważnie pochodziły z zakupów aukcyjnych (por. EK ABTH C u E)¹¹⁷.

Od ok. 1520 r. *gizarma* zaczęła tracić na znaczeniu z powodu coraz większej powszechności oraz lepszej jakości uzbrojenia ochronnego (Puricelli-Guerra 1979/80, s. 9). W poł. XVI w. zniknęła prawie całkowicie jako broń bojowa. Nigdy nie pełniła później funkcji oręża reprezentacyjnego. W odosobnionym przypadku, jako forma daleko odbiegająca od pierwowzoru, utrzymywała się do poł. XVIII w., jako oznaka rangi niższych oficerów we Włoszech (Puricelli-Guerra 1979/80, s. 11).

¹¹⁶ Termin *ladrowanie* oznacza w nomenklaturze bronioznawczej zbroję końską.

¹¹⁷ Cytowany jest przedwojenny numer inwentarzowy; o ewentualnym współczesnym nie udało się autorowi uzyskać bliższych informacji.